

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ЗАГОРОДНЮК Вячеслав Валерійович

УДК 165.64: 165.18

Еволюція концепту «ідея» у британській філософії XVII-XVIII ст.

09.00.05 – історія філософії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
Кононенко Тарас Петрович
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: *доктор філософських наук, професор*
Гоян Ігор Миколайович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
декан філософського факультету;

кандидат філософських наук
Гончаренко Катерина Сергіївна,
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова,
асистент кафедри філософії.

Захист відбудеться «21» листопада 2016 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд 330.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського Національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал №12

Автореферат розісланий «18» жовтня 2016 року

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження: Сучасний стан розробки філософської спадщини таких мислителів як Д. Лок, Дж. Берклі та Д. Г'юм у вітчизняній традиції можна назвати зародковим. Дослідження з цієї тематики є поодинокими і не охоплюють всю повноту їх концепцій. Визначається це, у першу чергу, відсутністю якісної джерельної бази – українською мовою перекладені не всі твори цих філософів. Існуючі російськомовні переклади є застарілими та потребують істотного корегування. Те саме можна сказати і про наявну критичну літературу. Окрім відсутності систематичних робіт, також можна констатувати наявність численних застарілих і неактуальних суджень та оцінок, висунутих до концепції Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. Серед таких слід назвати «суб'єктивний ідеалізм», «соліпсизм», «агностицизм» та інші. Важливим завданням постає систематичне вивчення таких оцінок та перегляд тих, які виявляються некоректними стосовно концепцій цих філософів. Ще однією проблемою є відстороненість української традиції досліджень спадщини британського емпіризму від англomовної. Вивчення дослідницьких праць сучасних британських та американських філософів є надзвичайно корисним, оскільки воно дозволяє більш якісно і різнобічно осмислити положення концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма і приєднатись до актуального світового дискурсу.

Перегляду потребує і методологічна база досліджень британського емпіризму. Цікавим та плідним видається проблемний підхід, який активно застосовується у англomовних дослідженнях. У його рамках дослідники, замість повного переказу концепцій Д. Лока, Дж. Берклі або Д. Г'юма, зосереджуються на вивченні окремо взятої проблеми або тематики. Що дає змогу ретельніше заглибитись у її вивчення.

Термін «ідея» є одним з провідних у теоретико-пізнавальних концепціях згаданих мислителів та у філософії Нового Часу загалом. Традиційно у дослідженнях емпіризму використовують словосполучення «поняття ідея». Вивчення теорії Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма вказує на те, що воно не завжди є коректним. Для перших двох філософів, у зв'язку з їх специфікою розуміння ідей, було запропоновано вживати словосполучення «концепт ідея». Розуміння сутності терміну «ідея» та його зв'язків з іншими, важливими для британських емпіриків, дає змогу переосмислити низку важливих для цих авторів проблем. Поміж них варто вирізнити теорію матеріальної субстанції у Д. Лока, співвідношення реального та духовного начал у Дж. Берклі, проблему співвідношення ідей і вражень у Д. Г'юма. Також, послідовне та систематичне вивчення способів витлумачення та застосування терміну «ідея» у теоріях Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма дозволить чітко простежити спільні та відмінні риси. У свою чергу, це дасть змогу впорядкувати та систематизувати наше розуміння їх творчості.

Теоретико-пізнавальним концепціям Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма присвячена велика кількість історико-філософських досліджень. Охопити всі у межах однієї роботи не видається можливим, тому слід зосередитися на актуальних для вітчизняної традиції та найбільш вагомих та визнаних професійною спільнотою. Їх можна типологізувати наступним чином: радянські, пострадянські україномовні та російськомовні, англомовні.

Радянський період досліджень британського емпіризму характеризується упередженим ставленням до філософських систем Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. Особливу роль тут відіграла робота В. Леніна «Материализм и эмпириокритицизм. Критические заметки об одной реакционной философии», у якій концепції британських емпіриків були піддані нищівній критиці. Для цієї традиції характерні такі оцінки як «соліпсизм», «агностицизм», «суб'єктивний ідеалізм», які вживались у цілковито негативному та догматичному вимірі. З марксистських позицій британський емпіризм досліджувався у працях І. Нарського, Б. Биховського, А. Богомолова, М. Кісселя та багатьох інших.

Дослідження британського емпіризму у пострадянський період характеризуються меншим рівнем заангажованості та більш якісною роботою з першоджерелами. Цій тематиці присвячені роботи таких вітчизняних дослідників як: О. Панич, Р. Бортнік, Д. Прокопов, Т. Кононенко, М. Кириченко, М. Кравець, О. Лаута, В. Левченко та інших. Серед російських дослідників слід відзначити С. Юрова, Е. Блінова, А. Торгашина, О. Баранову, К. Калмикова, В. Голосова, М. Білалова.

Англомовна традиція досліджень спадщини Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма є набагато більш розвиненою та плідною. Такі філософи як Р. Андерсон, А. Баєр, Е. Крейг, Дж. Дікер, Э. Флю, Дж. Дженкінс, Р. Каммінс, Х. Бреккен, Т. Джессоп, М. Аєрс, Т. Люс, Р. Фогелін всебічно та ґрунтовно досліджували цю тематику. Особливо слід відзначити праці Дж. Беннета «Навчаючись у шести філософів» та «Лок, Берклі, Г'юм: центральні теми», у яких він здійснює перегляд суперечливих та проблемних місць у теоріях цих мислителів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі історії філософії Київського Національного університету імені Тараса Шевченка в межах комплексної наукової програми №11БФ041-01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Мета дослідження: Основною метою є всебічне дослідження концепту «ідея» у теоретико-пізнавальних концепціях Д. Лока, Дж. Берклі, Д. Г'юма та встановлення закономірностей його еволюції.

Мета деталізується у комплексі взаємопов'язаних завдань:

- Застосувати методіку дослідження британського емпіризму, в основу якої покладено поєднання проблемного підходу та філософської герменевтики, як практики інтерпретації першоджерел;

- З'ясувати історичний та філософський контексти та передумови до формування теоретико-пізнавальних теорій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма, та виявити їх характерні риси;
- Провести дослідження основних термінів, які вживаються у концепціях Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма та здійснити компаративний аналіз їх значень;
- Всебічно дослідити еволюцію концепту «ідея» та встановити його місце та роль у структурі теоретико-пізнавальних концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма;
- Здійснити перегляд оцінок творчості Дж. Берклі та Д. Г'юма і встановити міру прийнятності таких оцінювальних суджень щодо їх теоретичної спадщини, як «суб'єктивний ідеалізм», «соліпсизм», «агностицизм», «скептицизм»;
- Дослідити актуальні тенденції у сучасних англійських дослідницьких працях, присвячених спадщині британського емпіризму, та визначити можливість їх застосування у вітчизняній традиції.

Об'єкт дослідження: британська емпірична філософія XVII-XVIII ст.

Предмет дослідження: концепт «ідея» у теоретико-пізнавальних концепціях Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма та його еволюція.

Методологічна основа дослідження: Відповідно до визначених об'єкту, предмету дослідження та поставлених завдань, впроваджується методологія, яка передбачає використання методичних комплексів з інструментарію історії філософії. У дослідженні застосовується проблемний підхід до дослідження концепту «ідея». Також використані засоби герменевтики, як науки про тлумачення. Методологічну основу дослідження складають: ідеографічний або аналітико-описовий метод, який доповнюється методом систематизуючого тлумачення досліджуваного предмета. Дослідження побудовано з врахуванням вимог логічної послідовності викладу і аргументованості головних положень та збереження критичного ставлення до досліджуваного матеріалу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні всебічного історико-філософського аналізу місця і ролі концепту «ідея» у теоретико-пізнавальних концепціях Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма та встановленні його еволюції. Результати дослідження дістали своєї конкретизації у таких положеннях:

Вперше:

- Застосовано методику дослідження емпіричної філософії, яка полягає у поєднанні проблемного підходу та герменевтичного методу;
- У вітчизняній історико-філософській галузі знання здійснено системний аналіз основних термінів теоретико-пізнавальних концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма: «ідея», «враження», «уявлення», «матерія», «духовна субстанція» та інші. Це дає змогу переглянути і осучаснити існуюче ставлення до текстів першоджерел та провести компаративний аналіз теорій цих мислителів;
- Проведено комплексне дослідження еволюції концепту «ідея» у теоретико-пізнавальних концепціях Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма та здійснено

компаративний аналіз його місця і ролі у цих концепціях. Було встановлено, що термін ідея виступає як концепт у теоріях Д. Лока та Дж. Берклі. Цей висновок зумовлений невизначеністю та загальним характером тлумачення цього терміну. Надалі ідея еволюціонує у теорії Д. Г'юма, який чітко визначає зміст та встановлює функціональні межі цього терміну, що надає змогу сприймати його як поняття.

Уточнено:

- Існуючі оцінки творчості Дж. Берклі та Д. Г'юма. Доведено хибність та упередженість таких оцінок «суб'єктивний ідеалізм», «соліпсизм», «агностицизм», «скептицизм». Досліджено можливість тлумачення їх концепцій за допомогою таких оціночних суджень як «натуралізм», «реалізм», «психологізм», які широко застосовуються у зарубіжній критичній літературі та є більш адекватними стосовно теорії Дж. Берклі та Д. Г'юма.

Отримало подальший розвиток:

- Застосування проблемного підходу у дослідженнях британського емпіризму, яке є характерною рисою сучасних англійських досліджень. Завдяки цьому були досліджені такі проблеми, як: причина появи матеріальної субстанції, проблема співвідношення ідей та якостей у концепції Дж. Лока; проблема відсутності розрізнення між матерією та реальністю у концепції Дж. Берклі та її фізикалізм; приклад з відсутнім відтінком синього та його роль для теорії пізнання Д. Г'юма, його «теза про копію».

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані при читанні курсів філософії Нового Часу, спецкурсів, присвячених британському емпіризму, філософії 17 та 18 ст. Матеріали дослідження також можна використовувати при написанні підручників, статей для енциклопедій, філософських словників. Результати дослідження можуть бути використані у якості підґрунтя для більш широкого вивчення місця та ролі терміну «ідея» у філософії Нового Часу або в історії західноєвропейської філософії загалом.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, що відображає наукову позицію здобувача та заснована на його напрацюваннях. Усі публікації за темою дисертації здійснено без співавторів, одноосібно

Апробації результатів дослідження. Окремі висновки та ідеї, викладені у дисертації, були представлені у рамках наступних конференцій: Міжнародна наукова конференція «Дні Науки філософського факультету 2013-2014», (Київ, 15-16 квітня 2015 року); Міжнародна наукова конференція «Дні Науки філософського факультету 2014-2015», (Київ, 21-22 квітня 2015 року); Міжнародна наукова конференція «Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці» (Чернівці, 9-10 жовтня 2015 року). Тема дисертації була обговорена у рамках засідань та круглих столів кафедри історії філософії КНУ ім. Тараса Шевченка.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження репрезентовано у 15 публікаціях: 7 статей у виданнях, що внесені до переліку фахових з

філософських наук, затвердженим МОН, серед яких 2 статті у виданнях, що реферуються у міжнародних наукометричних базах, 1 є статтею у зарубіжному виданні. Також було опубліковано 7 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження та відповідає логіці розкриття теми. Дисертація має вступ, чотири розділи та висновки, список використаних джерел. Повний обсяг дисертації 188 сторінок основного тексту і 11 сторінок списку літератури з 154 найменувань, з яких 94 іноземними мовами.

Основний зміст дисертації

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дослідження, окреслюється ступінь наукової розробки проблеми, формулюються мета та наукове завдання дослідження, визначаються об'єкт та предмет дослідження, розкриваються елементи наукової новизни, викладені в основних положеннях та практичне значення дисертації. Наводиться інформація про апробації основних положень дисертації та публікації.

Перший розділ «Специфіка історико-філософського тлумачення теоретико-пізнавальних концепцій Д. Лока, Дж. Берклі, Д. Г'юма» присвячено аналізу джерельної бази дисертації і актуальному стану досліджень британського емпіризму. Розроблено методологічну базу дослідження та проведено аналіз передумов, що сприяли формуванню теоретико-пізнавальних концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма.

У **підрозділі 1.1** «Специфіка тлумачення та методологічні підходи до вивчення спадщини британських емпіриків у вітчизняній та зарубіжній критичній літературі» здійснено розгляд існуючих підходів до дослідження британського емпіризму. Проведено порівняльний аналіз методологічних настанов, які використовуються у вітчизняних та англомовних дослідженнях. Серед переваг останніх відзначаються проблемний підхід до вивчення емпіричної філософії і наявність комунікації між дослідниками цієї філософської течії.

Розроблено методологічні основи дослідження, які полягають у поєднанні опрацювання першоджерел, застосуванні проблемного підходу та засобів філософської герменевтики, яка розуміється як ряд практичних дій, спрямованих на інтерпретацію тексту. Слід виокремити п'ять етапів такої інтерпретації: прочитання тексту, обробка тексту, коментування тексту, робота з критичною літературою, написання власного тексту. Послідовне дотримання такого плану роботи дозволить поєднати ретельне опрацювання першоджерел, актуальні надбання сучасних критиків та самостійну роботу дослідника.

У **підрозділі 1.2** «Джерела формування та особливості теоретико-пізнавальних концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма» досліджено обставини, які впливали на формування теорій британського емпіризму. З'ясовано історичні та філософські контексти та передумови, у яких формувались теорії Дж. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. Найбільший вплив на

формування теорії першого спричинив активний розвиток природничих та гуманітарних наук, який відбувався у Лондоні наприкінці 17 та на початку 18 століття. Цей прогрес був пов'язаний з Королівською спілкою, членом якої Дж. Лок був з 1668 року. Великий вплив на його філософську концепцію спричинили ідеї Р. Бойля, Т. Гука, Х. Гюйгенса, У. Харвея, Р. Лоуера та багатьох інших. Дж. Берклі побудував свою теорію у інший спосіб. Характерною рисою є його полемічна манера письма. Ірландський філософ виводить майже усі важливі положення через критику сучасних йому філософів, таких як Дж. Лок, Н. Мальбранш, Є. Шефтсбері. Яскравими прикладами можуть служити його заперечення матеріальної субстанції та абстрактних ідей, деїстичної теорії розуміння Бога. Розуміння останнього, як єдиного джерела мислення та існування, та інтерес до метафізичних проблем загалом, суттєво відрізняють Дж. Берклі з поміж інших представників британського емпіризму.

Д. Г'юм займає дуже видатне місце у історико-філософському просторі. Він мав змогу ознайомитись з доробком майже усіх знакових мислителів Нового часу, що знайшло відображення у його теоретико-пізнавальній концепції. Він досліджує усі важливі для цього періоду проблеми – від вроджених ідей до ідеї матеріальної субстанції. При цьому часто віднаходить нові шляхи їх вирішення. Тут варто відзначити теорію асоціації ідей або розуміння віри у психологічній площині. Визначальним моментом також є експериментальний метод, який Д. Г'юм застосовує для вивчення людської природи. Це поєднання картезіанського універсального сумніву і вимог тогочасної фізики, яка намагалась перевірити уможлядні досліди практичними експериментами. Завдяки цьому більшу частину «Трактату про людську природу» займають приклади з реального життя, якими британський філософ намагався підкріпити свої теоретичні напрацювання.

Другий розділ «Концепт «ідея» у теоретико-пізнавальній концепції Д. Лока» присвячений дослідженню специфічних рис теоретико-пізнавальної концепції Д. Лока та місця концепту «ідея» у її межах. Також проведено аналіз критичних робіт, присвячених цій проблематиці.

У підрозділі 2.1 «Ідея як основа теоретико-пізнавальної концепції Д. Лока» здійснено термінологічний аналіз теоретичної спадщини британського автора. Серед термінів були розглянуті «ідея», «вроджені ідеї», «розум», «дух», «душа», «відчуття», «рефлексія», «субстанція», «відношення». Зазначимо, що ключовим тут виступає саме «ідея», яку Д. Лок розуміє у надзвичайно широкому сенсі. Він відмовляється давати цьому терміну конкретне визначення, відзначаючи, що ідеї – все, з чим має справу людський розум. Така широта розуміння та відсутність чіткого визначення надає можливість зробити висновок, що ідею у Д. Лока більш коректно характеризувати як концепт, аніж, як поняття.

Досліджено суперечливі моменти та проблемні позиції концепції Д. Лока. Серед таких слід відзначити поділ ідей на прості та складні, проблему обґрунтування існування матеріальної субстанції, відсутність чіткого

розрізнення ідей та якостей. Дж. Лок не залишив жодної класифікації перших та других, лише визначивши прості ідеї, як такі, що не поділяються на частини. При цьому він називав серед таких ідей кольорів, простору, часу. Іншим суперечливим місцем концепції Дж. Лока є розподіл, який проводиться між ідеями та якостями. На думку філософа, перші містяться у розумі, а другі у тілах, що ставить запитання про шляхи, якими вони поєднуються. Філософ не надає на нього переконливої відповіді. З метою вирішення цієї проблеми Дж. Лок вводить до своєї концепції матеріальну субстанцію, яка є джерелом відчуттів та опорою для існування світу. Така теорія суперечить основним постулатам концепції Дж. Лока, який визначає досвід, як джерело пізнання. Підставою для її появи можна вважати здоровий глузд, який вказує на те, що навколишній світ існує реально та необхідність якимось чином позначити речі цього світу.

У підрозділі 2.2 «Критичне переосмислення теорії Д. Лока у сучасній британській літературі» здійснено аналітичний огляд критичних робіт Дж. Беннета та М. Аерса, присвячених теоретико-пізнавальній концепції Д. Лока. У праці «Навчаючись у шести філософів. Том 2» перший критик проводить наступну класифікацію ідей. Він пропонує п'ять основних видів ідей. Вони можуть виступати як 1) сприйняття та уява, 2) мислення, 3) значення, 4) апріорне знання, 5) класифікація. Така класифікація є надзвичайно корисною, оскільки дозволяє більш точно встановити, що саме розуміє Дж. Лок під ідеєю у тих чи інших місцях «Розвідок про людське розуміння».

Теорією Дж. Лока, яку критикував Дж. Беннет, була ідея матеріальної субстанції. Він вважав її слабкою та такою, що суперечить загальній логіці концепції британського філософа. Втім, існує і протилежна точка зору, яку висунув інший відомий дослідник М. Аерс. Останній стверджував, що концепція Дж. Лока є наближеною до раціоналістичного пояснення дійсності, тому теорія матеріальної субстанції до неї цілком вписується. Обидва бачення є обґрунтованими. Більш послідовною здається точка зору Дж. Беннета, який стверджував, що визнання матерії є слабким місцем теорії Дж. Лока. Досвід, на думку критика, є цілком достатнім інструментом для пояснення зовнішнього світу. А визнання матеріальної субстанції є непотрібним реверансом у бік існуючих на той час філософських систем.

Третій розділ «Ідея у Дж. Берклі – на межі раціоналізму та емпіризму» присвячений дослідженню теоретико-пізнавальної концепції Дж. Берклі. Встановлено роль та місце концепту «ідея» у її межах. Також здійснений аналіз взаємозв'язків теорії Дж. Берклі з поглядами інших представників емпіризму та раціоналізму, зокрема Д. Локом та Н. Мальбраншем.

У підрозділі 3.1 «Місце та роль ідеї у теорії Дж. Берклі: від гносеології до метафізики» здійснено дослідження термінологічного підґрунтя теоретико-пізнавальної концепції ірландського мислителя. Основними термінами є: «ідея», «розум», «дух», «душа», «загальні ідеї», «якість», «Бог», «причина», «абстрактна ідея», «матеріальна субстанція». Останні три він розглядає винятково у негативному ключі, заперечуючи існування усіх трьох явищ.

Головною мішенню для критики тут стає концепція Д. Лока. Сам термін «ідея» Дж. Берклі визначає майже тими ж словами, що і його попередник. Він стверджує, що все, з чим має справу людина, є нічим іншим, як ідеями. Його розуміння також можна описати словом «концепт», оскільки воно є надто широким та загальним. Розглядаються такі ключові положення концепції Дж. Берклі, як критика абстрактних ідей та матеріальної субстанції. Слід розуміти, що Дж. Берклі критикує матеріальну субстанцію саме з точки зору того, що вона є нічим іншим як абстрактною ідеєю. Він не заперечує існування реального світу, як закидали деякі його критики. Відтам, широко розповсюджені звинувачення у соліпсизмі не можна вважати доречними. Також висвітлено вчення ірландського єпископа про Бога, дух та духовну субстанцію. Ця частина його концепції сильно вирізняє його серед колег-емпіриків. Д. Лок та Д. Г'юм не надавали значної уваги релігійним аспектам, а останній навіть заперечував існування духовної субстанції. Для ірландського єпископа ця частина вчення є найважливішою. Він відзначає, що окрім ідей, існують також духи – якими є інші люди. Гарантом же існування нашого світу є Бог, який його сприймає. Саме таким є фундамент його знаменитої максими «esse est percipi».

У підрозділі 3.2 «Підгрунття формування теорії Дж. Берклі та її витлумачення у критичних джерелах» розглядаються зв'язки між теоріями Дж. Берклі та Н. Мальбранша та погляди сучасних британських критиків на концепцію ірландського мислителя. Увага до метафізичних аспектів та визнання ролі Бога ключовою у пізнанні нагадує раціоналістичні концепції Р. Декарта, Н. Мальбранша та Б. Спінози. Втім, орієнтація на досвід та загальні задачі дослідження наближають його до емпіризму. З цього можна зробити висновок, що концепція Дж. Берклі обіймає проміжне місце між цими двома настановами, маючи точки збігу з кожною з них.

Розглядаючи критичні роботи, присвячені творчості Дж. Берклі, зроблено акцент на протиставленні марксистського способу витлумачення та сучасних британських досліджень. Зокрема, розглянуті та спростовані надані В. Леніним у роботі «Матеріалізм та емпіріокритицизм» оцінки творчості Дж. Берклі як соліпсизму та суб'єктивного ідеалізму. Серед британських критиків слід відзначити Дж. Беннета, М. Аерса та їх суперечку щодо розрізнення між реальністю та матеріальною субстанцією у концепції ірландського мислителя.

Четвертий розділ «Поняття «ідея» у теорії пізнання Д. Г'юма» присвячений дослідженню теоретико-пізнавальної концепції Д. Г'юма та розкриває трансформацію розуміння терміну «ідея» у порівнянні з теоріями Д. Лока та Дж. Берклі, яка відбувається у її межах. Розглянуті упереджені оцінки, що були висунуті до концепції Д. Г'юма та присвячена їй критична література.

У підрозділі 4.1 «Ідеї та враження як ключ до розуміння мисленевих процесів людини» розглянуті основні терміни теоретико-пізнавальної концепції Д. Г'юма. А саме: «враження», «ідея», «прості та складні враження та ідеї», «відчуття», «рефлексія», «асоціація ідей», «відношення», «причина», «віра». Г'юмове розуміння терміну «ідея» суттєво відрізняється від інтерпретацій Д. Лока та Дж. Берклі. Він стверджує, що ідея – це зображення наших вражень.

Таке визначення набагато більш чітко обмежує рамки розуміння ідеї. Тому, по відношенню до теорії Д. Г'юма, більш коректним видається говорити про ідею як про поняття.

Для Дж. Лока та Дж. Берклі ідея є центральним терміном їх теоретико-пізнавальних концепцій. Д. Г'юм розділяє функції, які ідеї виконували у теоріях попередників, між ідеями та враженнями. Останні він використовує для позначення сприйнятів, які тільки потрапили у наш розум, та характеризуються силою та жвавистю. Також до вражень він відносить почуття і емоції. Ідеї ж є продуктами діяльності нашого розуму – міркування, пам'яті, уяви. Вони є менш сильними та жвавими, та носять дещо вторинний статус стосовно вражень. Співвідношення ідей та вражень Д. Г'юм пояснює наступним чином: кожній ідеї передують відповідне враження.

Здійснено аналіз співвідношення ідей та вражень, а також парадоксу з відсутнім відтінком блакитного. Проаналізовано можливі способи його вирішення та підходи до цієї проблеми у британській критичній літературі.

У підрозділі 4.2 «Від соліпсизму до реалізму: пошуки визначення теорії Д. Г'юма» проведено дослідження існуючих оцінок творчості Д. Г'юма. Серед таких слід відзначити «соліпсизм», «агностицизм», «скептицизм», «натуралізм», «реалізм», «психологізм». Спростовано догматичний підхід до оцінювання спадщини Д. Г'юма, який існував у радянській критичній літературі. Такі оцінювальні судження, як «соліпсизм», «агностицизм» розглянуто як такі, що не є коректними стосовно концепцій Дж. Берклі та Д. Г'юма. Більш прийнятними та неупередженими слід визнати «натуралізм», «реалізм», які широко використовуються у сучасних британських дослідженнях.

У підрозділі 4.3 «Шляхи тлумачення теорії пізнання Д. Г'юма у критичній літературі. Ж. Дельоз та Дж. Беннет» досліджено два шляхи вивчення спадщини британського мислителя. Ж. Дельоз у роботі «Емпіризм та суб'єктивність: досвід про людську природу за Г'юмом» намагається актуалізувати та осучаснити теорію Д. Г'юма і вмонтувати її в актуальний філософський дискурс. Французький філософ не обмежується роллю критика і, через призму концепції свого британського попередника, будує власну. Особливу увагу він звертає на актуалізацію Д. Г'юмом ролі суб'єкта у європейській філософії. Ж. Дельоз береться продовжити його справу і пояснити, яким чином відрізаний від світу суб'єкт може здійснювати комунікацію з світом. Вагомими підставами для виходу суб'єкта за власні межі французький філософ вбачає принцип асоціації ідей та роботу уяви. Також Д. Дельоз переосмислює ідею Д. Г'юма про те, що кожна складна ідея складена з простих. Він вбачає у цьому схематизм розуму, що прагне екстенсивної реалізації. У свою чергу, Дж. Беннет проводить критичне дослідження положень теорії Д. Г'юма, досліджуючи такі її проблеми, як теза про ідею як копію, співвідношення ідей та вражень загалом та багато інших. Він здійснює достатньо якісну рефлексію теорії ідей Д. Г'юма. У рамках цього дослідження повертає до себе увагу аналіз «тези про копію». На думку Дж. Беннета,

критерій, який відрізняє ідеї від вражень та полягає у «жвавості та силі», є недостатнім. Причиною тому є той факт, що ніде не наведені критерії градації цих самих жвавості та сили.

У висновках сформульовано основні методологічні підсумки дослідження, зроблено теоретичні узагальнення, головними з яких є такі:

1. Впроваджено методику дослідження британського емпіризму, що полягає у поєднанні проблемного підходу та філософської герменевтики, як засобу інтерпретації тексту. Перший полягає у тому, щоб замість повного переказу концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма, сконцентруватись на більш детальному вивченні окремих проблем і суперечностей, які містяться у текстах. Розгляд побудовано навколо концепту «ідея», який є центральним для теоретико-пізнавальних концепцій кожного з мислителів. Філософська герменевтика, у даному випадку, розуміється як ряд практичних дій, спрямованих на інтерпретацію тексту. Запропоновано виокремити п'ять основних етапів дослідження: прочитання тексту, обробка тексту, коментування тексту, робота з критичною літературою, написання власного тексту. Послідовне дотримання такого плану роботи дозволяє поєднати ретельне опрацювання першоджерел, актуальні надбання сучасних критиків та самостійну роботу дослідника

2. З'ясовано історичні та філософські контексти та передумови, у яких формувались теорії Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. Найбільший вплив на формування теорії першого спричинив активний розвиток природничих та гуманітарних наук, який відбувався у Лондоні наприкінці 17 та на початку 18 століття. Цей прогрес був пов'язаний з Королівською спілкою, членом якої Дж. Лок був з 1668 року. Великий вплив на його філософську концепцію спричинили ідеї Р. Бойля, Т. Гука, Х. Г'юйгенса, У. Харвея, Р. Лоуера та багатьох інших. Характерною рисою його найважливішого філософського твору «Розвідки про людське розуміння» є есеїстичний стиль письма. Пов'язано це з тим, що Дж. Лок вів плідне листування з видатними мислителями свого часу, серед яких особливе місце посідав Г. Ляйбніц. Стиль, за яким він викладав думки у вільній формі, він переніс до своєї фундаментальної роботи, що часто призводило до звинувачень у непослідовності та поверховості.

Дж. Берклі побудував свою теорію у інший спосіб. Характерною рисою є його полемічна манера письма. Ірландський філософ виводить майже усі важливі положення через критику сучасних йому філософів, таких як Дж. Лок, Н. Мальбранш, Є. Шефтсбері. Яскравими прикладами можуть служити його заперечення матеріальної субстанції та абстрактних ідей, деїстичної теорії розуміння Бога. Розуміння останнього, як єдиного джерела мислення та існування, та інтерес до метафізичних проблем загалом, суттєво відрізняють Дж. Берклі з поміж інших представників британського емпіризму.

Останній з визначних представників цієї течії, Д. Г'юм, займає дуже видатне місце у історико-філософському просторі. Він мав змогу ознайомитись з доробком майже усіх знакових мислителів Нового часу, що знайшло

відображення у його теоретико-пізнавальній концепції. Він досліджує усі важливі для цього періоду проблеми – від вроджених ідей до ідеї матеріальної субстанції. При цьому часто віднаходить нові шляхи їх вирішення. Тут варто відзначити теорію асоціації ідей або розуміння віри у психологічній площині. Визначальним моментом також є експериментальний метод, який Д. Г'юм застосовує для вивчення людської природи. Це поєднання картезіанського універсального сумніву і вимог тогочасної фізики, яка намагалась перевірити уможливлені досліди практичними експериментами. Завдяки цьому більшу частину «Трактату про людську природу» займають приклади з реального життя, якими британський філософ намагався підкріпити свої теоретичні напрацювання.

3. Проведено дослідження основних термінів теоретико-пізнавальних концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. У рамках розгляду концепції першого були розглянуті такі як: «ідея», «вроджені ідеї», «розум», «дух», «душа», «відчуття», «рефлексія», «субстанція», «відношення». Під час дослідження спадщини другого були проаналізовані терміни: «ідея», «розум», «дух», «душа», «загальні ідеї», «якість», «Бог», «причина», «абстрактна ідея», «матеріальна субстанція». Під час розгляду теоретико-пізнавальної концепції Д. Г'юма були досліджені такі терміни: «враження», «ідея», «прості та складні враження та ідеї», «відчуття», «рефлексія», «асоціація ідей», «відношення», «причина», «віра». Було встановлено спільні та відмінні риси у розумінні вживаних цими філософами термінів. Завдяки дослідженню того, яким саме чином змінювались значення таких термінів як «ідея», «матерія», «дух», «розум», «відчуття» та інших, простежено, яким чином змінювалась та розвивалась філософська течія «британський емпіризм».

4. Всебічно досліджено місце та роль концепту «ідея» у структурі теоретико-пізнавальних концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. Перший з філософів розуміє цей термін дуже загально, як «все, що є об'єктом розуміння, коли людина думає». Для нього не стоїть завдання чіткого визначення ідеї, оскільки кожна людина і так розуміє що це таке. У вітчизняній філософії традиційно вживають слово «поняття», коли характеризують ідеї Дж. Лока. З огляду на вищезгадану невизначеність та відсутність чітко сформульованого визначення, більш доречним видається словосполучення «концепт ідея». Важливою для концепції Дж. Лока є його критика вроджених ідей. Він наводить ряд достатньо потужних та переконливих аргументів проти їх існування. Єдиним недоліком тут виступає той факт, що залишається незрозумілим проти якого саме філософа виступає Дж. Лока. Він збирає разом усі відомі йому уявлення з цього приводу і намагається їх заперечити. Наступним суперечливим моментом є поділ ідей на прості та складні. Варто зазначити, що філософ лише констатував його наявність, не залишивши чітких та ясних критеріїв поділу. Така риса є характерною для його концепції загалом, адже ту саму ситуацію ми бачимо, розглядаючи розподіл між ідеями та якостями.

Неможливість переконливо пояснити, яким чином існують якості реальних речей, стала одним з факторів, які змусили Дж. Лока ввести у свою концепцію про існування матеріальної субстанції або опори. Він стверджував, що існує певна субстанція, як «підтримує» речі реального світу. Ми не маємо жодного уявлення про її справжні характеристики, однак маємо визнати її існуючою. Це, безперечно, найбільш критикована та слабка ланка у філософській системі Дж. Лока. Вона суперечить його спробі побудувати філософську систему на засадах досвіду, адже визнання матеріальної субстанції ставить під запитання тезу про те, що він є початком нашого пізнання. Можливим поясненнями причин, з яких Дж. Лока ввів її у свою концепцію, є здоровий глузд, який стверджує, що зовнішній світ реально існує; визнання матеріальної субстанції існуючою у переважній більшості тогочасних філософських концепцій; необхідність обґрунтувати існування речей реального світу та виділення їх сприйняття з поміж інших ідей людини.

Дж. Берклі розглядає термін «ідея» у достатньо схожій зі своїм попередником спосіб. Він стверджує, що це «об'єкти людського знання» і у людському розумі немає нічого, окрім ідей. Відповідно, його розуміння ідей також можна позначити словом «концепт». Розбіжності між концепціями Дж. Берклі та Дж. Лока починаються з критики ірландським філософом матеріальної субстанції та абстрактних ідей. Він стверджує, що наші ідеї завжди мають характеристики – людина не здатна створювати ідеї чогось взагалі. Популярним аргументом на користь абстрактних ідей є те, що часто люди використовують одну ідею для позначення багатьох речей у сукупності. Дж. Берклі погоджується з такою здатністю, однак називає ідеї такого типу загальними. Найбільш характерним прикладом абстрактної ідеї ірландський мислитель називає ідею матеріальної субстанції.

Важливою частиною філософської системи Дж. Берклі є вчення про Бога, дух та духовну субстанцію. Вона суттєво відрізняє його від Дж. Лока та Д. Г'юма та наближує до мислителів-раціоналістів з їх традиційною цікавістю до метафізичної проблематики. Ірландський філософ стверджує, що окрім ідей, існують також душі – якими є інші люди. Гарантом же існування нашого світу є Бог, який його сприймає. Саме таким є підмурок його знаменитої максими «*esse in percipere*». Звернення до метафізики у вирішенні теоретико-пізнавальних проблем дозволили ряду британських критиків оцінити Дж. Берклі як філософа, близького до раціоналізму. Справді, у ряді положень його теорія набагато ближча до Н. Мальбранша, аніж Дж. Лока або Д. Г'юма. З останніми ірландського мислителя поєднує спрямованість проти догматизму та завдання, які він ставить перед собою.

Розуміння терміну «ідея», яке пропонує у «Трактаті про людську природу» Д. Г'юм, суттєво відрізняється від наведених вище інтерпретацій. Під ідеями він розуміє «слабкі зображення» вражень. Ідеї займають дещо вторинну, стосовно вражень, позицію, однак людина мислить саме завдяки своїй здатності оперувати ними у розумі. На думку Д. Г'юма, таке визначення повертає терміну «ідея» первинного сенсу, який спотворив Дж. Лок, зробивши ідеї

відповідником усіх наших сприйнятів. Таким чином, Д. Г'юм більш конкретно та чітко визначає ідеї. Це надає змогу говорити про актуальність словосполучення «поняття ідея» стосовно його концепції. Попри відмінності у розумінні значення терміну «ідея», Д. Г'юм у багатьох аспектах наслідує своїм попередникам. Наприклад, зберігає локівий поділ ідей на прості та складні. Спільним для них є і розуміння відчуттів та рефлексії як джерела надходження вражень. Новим для британського емпіризму є словосполучення «асоціація ідей», під якою Д. Г'юм розуміє зв'язок, який існує між певними ідеями та призводить до того, що одна супроводжує іншу у мисленні. Також привертає увагу розуміння філософом віри як психічної здатності людини.

Однією з центральних тем концепції пізнання Д. Г'юма є співвідношення ідей та вражень. На думку філософа, кожній ідеї передуює відповідне враження. Втім, у тексті «Трактату про людську природу» можна знайти приклад, який ставить під сумнів такий зв'язок. Філософ стверджує, що людина, яка має здоровий зір та розум, у випадку, якщо її поставити перед палітрою блакитних кольорів з одним відсутнім, зможе створити цей відтінок. Цілком очевидно, що має місце суперечність, оскільки людина не має враження, яке б передувало цій ідеї. У англomовній критичній літературі були здійснені численні спроби пояснення цього парадоксу, найбільш переконливою з яких варто визнати думку Р. Фогеліна стосовно того, що декілька схожих ідей можуть мати підставою для появи одне враження.

5. Здійснено перегляд оцінювальних суджень теорій Дж. Берклі та Д. Г'юма. Найбільш різкі з них були висунуті з боку представників марксизму-ленінізму. Їх теорії традиційно називали «суб'єктивним ідеалізмом», «соліпсизмом» та «агностицизмом». Такі оцінки слід визнати догматичними та, здебільшого, необґрунтованими. Вони вживались у підкреслено негативному значенні, при цьому часто використовувались наведені поза контекстом цитати. Більш правомірними є оцінки творчості Дж. Берклі та Д. Г'юма, які існують у сучасній англomовній критичній спільноті. Першого з філософів там досить часто називають раціоналістом через його близькість з теоріями Н. Мальбранша та Б. Спінози. До другого застосовують терміни «реалізм», «натуралізм», підкреслюючи роль природничих наук та експериментального методу у формуванні його концепції. Зазначимо, що такі оцінки є більш адекватними, адже спираються на всебічний, неупереджений аналіз.

6. Досліджено актуальні тенденції у сучасних англomовних критичних роботах, присвячених спадщині британського емпіризму. Спираючись на твори таких філософів як Дж. Беннет, М. Аерс, Р. Фогелін, Т. Люс, Дж. Дженкінс, М. Ловенберг і багатьох інших, вдалось віднайти нові контексти та погляди на спадщину Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. Особливістю робіт цих критиків є те, що майже кожен з них використовує проблемний підхід у своїх дослідженнях. Вони фокусуються на певній проблемі або суперечності, наявній у першоджерелах, і намагаються віднайти можливі шляхи їх вирішення. Це актуалізує поставлені Д. Локом, Дж. Берклі та Д. Г'юмом питання та долучає їх до поля дослідження сучасної філософії. Під час розгляду

сучасної британської критичної літератури було розглянуто такі теми як: причина появи матеріальної субстанції, проблема співвідношення ідей та якостей у концепції Дж Лока; проблема відсутності розрізнення між матерією та реальністю у концепції Дж. Берклі та її фізикалізм; приклад з відсутнім відтінком синього та його роль для теорії пізнання Д. Г'юма, його «теза про копію». Особливо слід відзначити роботу Ж. Дельоза «Емпіризм і суб'єктивність: досвід про людську природу по Г'юму». У ній відомий французький філософ робить спробу переосмислення теорії Д. Г'юма з точки зору філософії 20 століття, вводячи до неї людину як суб'єкт пізнання.

Проведене дослідження може бути розвиненим у декількох напрямках. Актуальним є перегляд проблем, піднятих Д. Локом, Дж. Берклі та Д. Г'юмом з точки зору комунікативної філософії. Концепції кожного з цих авторів описують яким чином працює розум окремої людини, майже ігноруючи людські відносини. Засоби комунікативної філософії можуть дати відповіді на багато запитань, які ці мислителі залишили відкритими. Також актуальним виглядає більш широке дослідження терміну «ідея» у філософії Нового Часу та більш пізньої доби. Простеживши еволюцію і зміну його значень, можна здійснити реконструкцію проблем, які були центральними для тієї чи іншої епохи, та з'ясувати яку роль відігравала ідея у побудові філософських концепцій.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Загороднюк В. В. Еволюція поняття «ідея» у британському емпіризмі: від Д. Лока до Д. Г'юма // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. - Київ: ВПЦ "Київський Університет". – 2010. – №8. – С. 22-33.
2. Загороднюк В. В. Проблеми витлумачення філософії Дж. Берклі у критичній літературі// Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. - Київ: ВПЦ "Київський Університет". – 2012. – №16. – С. 3–8.
3. Загороднюк В. В. Проблеми тлумачення скептицизму: від Секста Емпірика до Д. Г'юма // Вісник Національного Авіаційного Університету. Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. - Київ: НАУ – 2014. – №1. – С. 87–90.
4. Загороднюк В. В. Д. Г'юм та проблеми сучасного мистецтва. // Totallogy. Постнекласичні дослідження. - Київ: ЦГО НАН України. – 2014. – №31. – С. 195–206.
5. Загороднюк В. В. Парадокс «відсутнього відтінку блакитного» у філософії Д. Г'юма та можливі шляхи його вирішення // Науковий Вісник Чернівецького Університету. Філософія. - Чернівці: Чернівецький Національний Університет. – 2015. – №755. – С. 165–169.

Статті у наукових фахових виданнях України, що реферуються у міжнародних наукометричних базах:

1. Загороднюк В. В. Біля витоків контроверси раціоналізм-емпіризм: Р.Декарт vs Дж.Лок // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Київ: Київський університет. – 2015. – с. 15-20.
2. Загороднюк В. В. До герменевтики емпіричної філософії / Вячеслав Валерійович Загороднюк // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. - Київ: Видавництво "Гілея". – 2015. – №10. – С. 263–267.

Статті у закордонних виданнях:

1. Загороднюк В.В. Специфіка тлумачення філософських концепцій Д. Лока та Дж. Берклі у сучасній британській критичній літературі // Журнал «ИДЕИ». Брой 1(5) -2(6), ГОДИНА III, - Humanus, Бългaрия, 2015, с. 16-23.

Тези наукових конференцій:

1. Загороднюк В.В. Скептицизм Секста Емпірика та Д. Г'юма // Дні науки філософського факультету – 2009. Міжнародна наукова конференція: Матеріали доповідей та виступів. Ч.1. К: Київський Університет – 2009. с. 27-30.
2. Загороднюк В. В. Іраціональні початки у філософії Р. Декарта // Дні науки філософського факультету – 2010. Міжнародна наукова конференція: Матеріали доповідей та виступів. Ч.1. К: Київський Університет – 2010. с. 73-74.
3. Загороднюк В.В. Британський емпіризм як передумова антропологічного повороту // Дні науки філософського факультету – 2011. Міжнародна наукова конференція: Матеріали доповідей та виступів. Ч.1. К: Київський Університет – 2011. – с. 95-97.
4. Загороднюк В.В. Філософська спорідненість між концепціями Дж. Берклі та Н. Мальбранша // Дні науки філософського факультету – 2012. Міжнародна наукова конференція: Матеріали доповідей та виступів. Ч.1. К: Київський Університет- 2012. с. 83-85.
5. Загороднюк В.В. Амбівалентність філософської концепції Т. Ріда // Дні науки філософського факультету – 2013. Міжнародна наукова конференція: Матеріали доповідей та виступів. Ч.1. К: Київський Університет – 2013. – с. 104-106.
6. Загороднюк В.В. Ідея як концепт у філософії Д. Лока // Дні науки філософського факультету – 2015. Міжнародна наукова конференція: Матеріали доповідей та виступів. Ч.1. К: Київський Університет – 2014. с. – 77-79.
7. Загороднюк В. В. Проблема матеріальної субстанції у теоретико-пізнавальній концепції Д. Лока // Дні науки філософського факультету – 2015. Міжнародна наукова конференція: Матеріали доповідей та виступів. Ч.1. К: Київський Університет – 2015. – С. 58–61.

Анотація

Загороднюк В.В. Еволюція концепту «ідея» у британській філософії XVII-XVIII ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. - Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена історико-філософському дослідженню концепту «ідея» у теоретико-пізнавальних концепціях Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма. Проаналізовано існуючі підходи до дослідження британського емпіризму. На основі дослідження актуальних тенденцій британської критичної літератури, застосовано поєднання проблемного підходу до дослідження емпіричної філософії, герменевтичного методу та парадигмального підходу. Проведено дослідження найбільш важливих термінів концепцій Д. Лока, Дж. Берклі та Д. Г'юма, серед яких: ідея, враження, сприйняття, матеріальна субстанція, рефлексія та багато інших. Показано яким чином кожен з цих мислителів розумів термін «ідея». Виокремлені спільні та відмінні риси у їх інтерпретаціях. Особливу увагу зосереджено на суперечливих та проблемних місцях концепцій британських емпіриків. Серед таких: теорія матеріальної субстанції Д. Лока, актуальність її заперечення у теорії Дж. Берклі, парадокс відсутнього відтінку блакитного у теорії Д. Г'юма та багато інших.

Здійснено розгляд актуальних англійських досліджень британського емпіризму. Серед дослідників варто відзначити Дж. Беннета, М. Аерса, Р. Фогеліна та багатьох інших, роботи яких містять оригінальні погляди на філософські системи Д. Лока, Дж. Берклі і Д. Г'юма.

Ключові слова: емпіризм, ідея, пізнання, сприйняття, враження, асоціація ідей, вроджені ідеї, матеріальна субстанція, дух.

Аннотация

Загороднюк В.В. Эволюция концепта «идея» в британской философии XVII-XVIII ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, МОН Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена историко-философскому исследованию концепта «идея» в теоретико-познавательных концепциях Д. Лока, Дж. Беркли и Д. Юма. Проанализированы существующие подходы к исследованию британского эмпиризма и текущее состояние его исследований в украинской философии. На основании исследования актуальных тенденций британской критической литературы, использовано соединение проблемного подхода к исследованию эмпирической философии, герменевтического метода и парадигмального подхода. Изучены предпосылки для формирования концепций Дж. Лока, Дж. Беркли и Д. Юма, а также показаны их характерные

черты и особенности. Проведено исследование наиболее важных терминов для концепций Д. Лока, Дж. Беркли и Д. Юма. Среди которых: идея, познание, впечатление, восприятие, рефлексия, ассоциация идей, материальная субстанция, духовная субстанция, душа, Бог и многие другие. На примере изменения значений этих терминов прослеживается эволюция теории британского эмпиризма, которая происходила от теории Д. Лока к теории Д. Юма.

Показано, каким образом каждый из этих мыслителей понимал термин «идея», общие и отличительные черты в их интерпретациях. Термин «идея» рассмотрен как центральный для теорий британских эмпириков. Рассмотрена эволюция его понимания в работах этих мыслителей от концепта в теорию Д. Лока к понятию у Д. Юма.

Особое внимание сконцентрировано на спорных и проблемных местах концепций британских эмпириков. Среди последних: теория материальной субстанции Д. Лока, актуальность ее отрицания в теории Дж. Беркли, парадокс отсутствующего оттенка синего в теории Д. Юма, и многие другие. Особое внимание сосредоточено на взаимных связях, которые существовали между представителями британского эмпиризма и философами-рационалистами. Рационализм и эмпиризм рассматриваются как взаимодополняющие и пересекающиеся течения философской мысли.

Рассмотрены актуальные англоязычные исследования британского эмпиризма. Среди исследователей стоит отметить Дж. Беннета, М. Аерса, Р. Фогелина и многих других, чьи работы содержат оригинальные взгляды на наследие Д. Лока, Дж. Беркли и Д. Юма. Исследованы оценки творчества Дж. Беркли и Д. Юма. Среди которых: «солипсизм», «скептицизм», «агностицизм», «натурализм», «психологизм», «скептицизм». Показана ошибочность и односторонность догматичного восприятия их теорий в марксистско-ленинской критической литературе. Рассматривается возможность решения проблемных вопросов философии британского эмпиризма при помощи актуальных концепций современной философии. Среди последних стоит отметить постструктурализм и коммуникативную философию.

Ключевые слова: эмпиризм, идея, познание, восприятие, впечатление, ассоциация идей, врожденные идеи, материальная субстанция, дух.

Summary

Zagorodniuk V.V. The evolution of the “idea” concept in British philosophy of the XVII-XVIII ct. – Manuscript.

Thesis of the dissertation for a Candidate of philosophy degree, specialty 09.00.05 – history of philosophy. Taras Shevchenko national university of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to the historical-philosophical research of the “idea” concept in J. Locke’s, G. Berkeley’s and D. Hume’s epistemological conceptions. The existing approaches to the British empiricism studies were analyzed. There was

made an attempt of compounding the problematical approach to British empiricism researches, hermeneutical method and paradigmatic approach. The research of such main terms of J. Locke's, G. Berkeley's and D. Hume's conceptions as idea, impression, perception, reflection, substance was conducted. Also, there were marked the common and distinctive features of the understanding of term "idea" by the philosophers. Special attention was concentrated on the problematical or contradictory moments of their conceptions. Among them were such as Locke's problem of material substance, Berkeley's attack on material substance, Hume's missing shade of blue paradox and others.

The actual English researches of British empiricism were also considered. J. Bennet, M. Ayers, R. Fogelin might be noted among the researchers. Their works contains original views on the philosophical systems of J. Locke, G. Berkeley and D. Hume.

Key words: empiricism, idea, cognition, perception, impression, association of ideas, innate ideas, material substance, spirit.